

Ks. Marek Stępień

NOMINACJE NA URZĘDY KOŚCIELNE DOKONYWANE PRZEZ BISKUPÓW W DIECEZJI AUGUSTOWSKIEJ CZYLI SEJNEŃSKIEJ (1818-1925)

W 1818 r. papież Pius VII bullą *Ex imposita Nobis* utworzył diecezję augustowską czyli sejneńską, w miejsce istniejącej od 1799 r. diecezji wigierskiej. To działanie Stolicy Apostolskiej było konsekwencją postanowień Kongresu Wiedeńskiego i utworzenia Królestwa Polskiego, które faktycznie znalazło się pod jurysdykcją cara Rosji, a większa część terenów diecezji wigierskiej była w granicach tego Królestwa.

W artykule autor próbuje odpowiedzieć na pytania dotyczące procedur nominacji na urzędy kościelne dokonywanych przez biskupów w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i skali ingerencji w te procesy władzy świeckiej. Kwestie te zostaną przedstawione w świetle prawa kanonicznego powszechnego i państwowego.

Biskup diecezjalny, wykonując władzę w swojej diecezji, jest zależny bezpośrednio od papieża. Sprawuje on rządy w diecezji według prawa kanonicznego i jest następcą Apostołów. Ma więc prawo spra-

wowania wszystkich sakramentów, posiada władzę nauczycielską i władzę rządzenia¹.

Do czasów średniowiecznych nie było wątpliwości, że cała władza biskupia zawiera się w konsekracji biskupiej. W XII wieku rozpoczęto rozróżnianie między władzą *ordinis* a *regiminis*. Poddawano w wątpliwość uzyskanie władzy *regiminis* w konsekracji biskupiej. Nie rozwiązał też tej kwestii Sobór Trydencki². W czasie obrad tego soboru często wyrażano poglądy, iż w akcie konsekracji biskupi otrzymują jurysdykcję konieczną do wypełniania w sposób właściwy zadania zlecanego im przez konsekrację. Jurysdykcja ta, mając charakter sakramentalny, jest w swej istocie niezależna od papieża w tym sensie, że nie może być przez niego usunięta lub pomniejszona. Była ona też określona powszechną, a więc mającą odniesienie do całego Kościoła. Od władzy jurysdykcyjnej otrzymywanej od Boga należy odróżnić możliwość korzystania z niej oraz jej zakres. To wszystko podlega określeniu przez papieża. Na soborze tym stwierdzono też, że można mówić o duchowych zaślubinach biskupów z całym Kościołem³.

Biskup posiada w swej diecezji władzę ustawodawczą – wykonywaną na synodzie lub poza nim, w granicach prawa powszechnego; władzę sadowniczą – biskup w swej diecezji jest sędzią zwyczajnym pierwszej instancji; władzę administracyjną – jako zarządca diecezji biskup ustanawia niższe urzędy, dokonuje ich zmian i obsadza je; władzę karną; władzę nauczycielską – biskup ma starać się o zachowanie wiary, o czystość obyczajów i głoszenie Ewangelii; władzę święceń – na mocy pełni władzy kapłańskiej biskup sprawuje nie tylko zwyczajne akty kultu, jak zwykli kapłani, lecz także inne, zastrzeżone tylko biskupom (udzielanie wszystkich sakramentów świętych oraz spełnianie czynności pontyfikalnych)⁴.

¹ F. WERNZ, P. VIDAL. *Ius canonicum*. T. 2: *De personis*. Wyd. 3. Romae 1943 s. 301; S. RAGAZZINI. *La potestà nella Chiesa*. Roma 1963 s. 61. Por. M. CORONATA. *Institutiones Iuris Canonici*. T. 1. Wyd. 4. Marietti 1950 s. 466; A. KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*. Wilno 1861 s. 77, 102-103.

² W. BERTRAMS. *De subiecto supremae potestatis Ecclesiae*. „Periodica” 54:1965 s. 175-176.

³ E. SZTAFROWSKI. *Kolegialność hierarchii kościelnej przed Soborem Watykańskim II*. „Prawo Kanoniczne” 16:1973 nr 1-2 s. 35.

⁴ F. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1. Wyd. 3. Opole 1957 s. 509-510.

Jurysdykcja biskupia jest zwyczajna *ordinaria*, a nie zlecona osobie *delegata*; jest własna *propria*, czyli spełniana w imieniu własnym, a nie w imieniu papieża. Władzy biskupiej nie może ograniczyć kapituła katedralna ani też synod diecezjalny⁵.

1. NOMINACJE OFICJAŁÓW

Wikariuszem generalnym⁶ albo oficjałem określano pomocnika biskupa. Sobór Trydencki utożsamiał te dwie funkcje. We Francji jednak istniała między nimi różnica, wikariuszowi generalnemu biskup nadawał pewne władze w rzeczach czysto duchownych, a do oficjała należała władza sądownicza. Wikariusz generalny nie miał prawa nadawania beneficjów ani z nich usuwania lub łączenia ich w jedno, albo też rozdzielania; nie mógł także udzielać dyspens od przeszkód małżeńskich, zwalniać od zapowiedzi, wizytować kościołów, chyba, że na wyraźne upoważnienie biskupa. Nie miał też prawa do wykonywania tych władz i łask, które biskup otrzymał od Stolicy Apostolskiej⁷.

Wikariusze generalni byli mianowani przez biskupów od XIII wieku, by ograniczyć rozległą władzę archidiakonów⁸. Według pra-

⁵ W. BERTRAMS. *De analogia quoad structuram hierarchicam inter Ecclesiam uni-versalem et Ecclesiam particularem*. „Periodica” 56:1967 s. 285-286; BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1 s. 502.

⁶ Wikariusz generalny jest kapłanem prawnie mianowanym, posiadającym władzę zwyczajną, ale zastępczą w celu niesienia biskupowi pomocy w wypełnianiu przez niego pasterskiego posługiwania w diecezji. E. SZTAFROWSKI. *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim posługiwaniu (Zarys Prawa Kanonicznego)*. T. II(3). Warszawa 1968 s. 20.

⁷ A. KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*. Wilno 1861 s. 126-127.

⁸ E. RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. T. 1. Wyd. 2. Kraków 1889 s. 201; SZTAFROWSKI. *Współpracownicy biskupa diecezjalnego*. s. 21. Archidiakon był głównym urzędnikiem biskupa, pomagającym mu w zarządzaniu diecezją. Od IX wieku można dostrzec wzrost uprawnień archidiakonów w zakresie jurysdykcji kościelnej. Archidiakon zwykle zarządzał częścią diecezji zwaną archidiakonatem. Jego zadaniem było wizytowanie parafii znajdujących się w archidiakonacie. Archidiakon czuwał też nad obyczajami duchowieństwa, mając w tym względzie władzę jurysdykcyjną. Do XIII stulecia archidiakoni posiadali jurysdykcję w swojej jednostce administracyjnej. Później ich władza ulegała stopniowemu ograniczeniu. W Kościele polskim przez długi czas dawnej Rzeczypospolitej stanowisko archidiakonów było połączone z godnością

wa kanonicznego sam biskup dokonywał nominacji wikariusza generalnego czy oficjała⁹. Posiadali oni władzę jurysdykcyjną w sprawach duchowych i doczesnych na terenie całej diecezji, z wyłączeniem tego, co biskup sobie zarezerwował¹⁰.

W Polsce oficjał lub wikariusz generalny stał na czele konsystorza, który składał się z sędziów surogatów i asesorów, czyli radców konsystorza oraz z kancelarii. Do konsystorza należały wszystkie sprawy podlegające jurysdykcji biskupa, tak odnoszące się do administracji kościelnej, jak też dotyczące sądownictwa¹¹.

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej funkcjonowały dwa konsystorze¹², jeden w okręgu litewskim – tak zwany generalny, a drugi w okręgu łomżyńskim. Początkowo konsystorz bezpośrednio kontaktował się z biskupem, załatwiając poszczególne sprawy. Wywoływało to jednak pewne zamieszanie i dlatego administrator Czyżewski w 1820 r. zarządził, aby ze wszystkimi sprawami konsystorz łomżyński zwracał się do konsystorza generalnego¹³. W 1838 r. biskup Straszynski zreorganizował ten stan rzeczy. Utworzył tylko jeden konsystorz, tak zwany katedralny lub augustowski¹⁴.

i władzą. W. GÓRALSKI. *Skład osobowy oraz obsadzanie pralatur i kanonii w Kapitułach Kolegiackiej w Pułtusku*. „Prawo Kanoniczne” 19:1976 nr 1-2 s. 245; M. PRZYBYŁKO. *Urząd dziekana w rozwoju historycznym*. „Prawo Kanoniczne” 3:1960 nr 3-4 s. 252.

⁹ F. WERNZ, P. VIDAL. *Ius canonicum*. T. 2 s. 807; CORONATA. *Institutiones Iuris Canonici*. T. 1 s. 490.

¹⁰ M. CORONATA. *Institutiones Iuris Canonici*. T. 1. Wyd. 4. Marietti 1950 s. 491.

¹¹ A. SOTKIEWICZ. *Konsystorz biskupi*. W: *Encyklopedia Kościelna*. T. 11. Warszawa 1878 s. 137. Por. RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. T. 1 s. 205.

¹² W. JEMIELITY. *Konkursy na beneficja w Królestwie Polskim 1817-1865 (w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej)*. „Prawo Kanoniczne” 38:1995 nr 3-4 s. 209. Podobna sytuacja istniała też w sąsiedniej diecezji płockiej. W rozporządzeniach z 1818 r. biskup płocki Adam Prażmowski zaznaczył, iż w diecezji mają działać dwa konsystorze, gdzie urzędnikami byli: wikariusz generalny – określany także oficjałem, sędzia delegowany generalny, pisarz oraz fiskalis, który miał być jednocześnie obrońcą węzła małżeńskiego. M. GRZYBOWSKI. *Rozporządzenia biskupa Adama Michała Prażmowskiego dla diecezji płockiej z 1818 roku*. „Studia Theologica Varsaviensia” 2:1988 s. 214.

¹³ W. JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*. Lublin 1972 s. 60.

¹⁴ B. KUMOR. *Augustowska diecezja*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 1. Lublin 1973 k. 1086.

W latach 1818-1827 w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej funkcję oficjała generalnego w konsystorzu litewskim spełniał biskup Marciejewski. Był on proboszczem w Urdominie i tam znajdowała się kancelaria konsystorza. Po jego śmierci funkcję tę, najpierw zastępczo, a od 1829 r. z pełnymi prawami, wypełniał ks. Butkiewicz. W 1827 r. przeniósł on archiwum i kancelarię konsystorza do Suwałk, gdzie był proboszczem. Po upływie pięciu lat, w maju 1832 r. ponownie przeniesiono konsystorz, tym razem do Sejn¹⁵.

Zakres władzy, jaką posiadał oficjał, dobrze ilustruje dekret nominacyjny ks. Bonawentury Butkiewicza na oficjała konsystorza generalnego z 1829 r. Jego jurysdykcja obejmowała następujące dekanaty: augustowski, kalwaryjski, łódzieski, mariampolski, olwicki, sejneński i sapieżyński. W dekrete nominacyjnym oficjał otrzymał następujący zakres władzy:

- a) rozsądzanie wszelkich sporów i spraw sądowych, także między zakonnikami oraz spraw zarezerwowanych biskupowi z mocy prawa;
- b) formułowanie wyroków i wystawianie dekretów przepisanych przez prawo oraz czuwanie nad ich wykonaniem;
- c) przyjmowanie świadectw w celu stwierdzenia stanu prawnego w wypadkach spornych. Możliwość wezwania do pomocy władz świeckich w wypadku niepodporządkowania się wyrokowi;
- d) nakładanie cenzur i zwalnianie z nich;
- e) obsadzanie wakujących beneficjów i odwoływanie z nich; zmiany wikariuszów parafialnych;
- f) przedłużanie kapłanom władzy spowiadania i udzielanie władzy do rozgrzeszania z grzechów zarezerwowanych biskupowi;
- g) dyspensowanie od głoszenia zapowiedzi i zakazanego czasu przy zawieraniu małżeństw;
- h) poświęcanie szat liturgicznych, kościołów, cmentarzy, obrazów, krzyży i wszystkiego, co jest przeznaczone do kultu Bożego;
- i) dyspensowanie chorych i słabych od przepisów postnych;
- j) karanie duchownych za wszelkiego rodzaju przewinienia i zapobieganie nadużyciom według prawa kanonicznego;
- k) wszystkie uprawnienia, jakie przysługują oficjałowi z prawa¹⁶.

¹⁵ JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska*. s. 57.

¹⁶ *Dekret. Manugiewicz do Butkiewicza* (Warszawa, 17.02.1829). Archiwum Diecezjalne w Łomży (dalej: ADŁ). W: *Akta Bonawentury Butkiewicza*. k. 47 (sygn. II 581).

Biskupi i administratorzy diecezji subdelegowali też oficjałowi całość uprawnień, jakie sami otrzymywali ze Stolicy Apostolskiej. Takiej subdelegacji udzielił biskup Choromański oficjałowi konsystorza generalnego Butkiewiczowi w kwietniu 1836 r.¹⁷ Szeroki zakres władzy oficjała wynikał z częstej i czasem długiej nieobecności biskupa w diecezji.

a) Nominacje sędziów surogatów

W 1838 r. biskup Straszyński na miejsce konsystorza litewskiego i łomżyńskiego powołał dla całej diecezji jeden generalny konsystorz augustowski. Na miejsce oficjałów biskup mianował dwóch sędziów surogatów, Mikołaja Błockiego i Jana Nepomucena Dąbkowskiego, kanoników kościoła katedralnego. Posiadali oni identyczne uprawnienia jak oficjałowie, z zastrzeżeniem, że mogli mianować na beneficja tylko w czasie nieobecności biskupa. Straszyński przekazał im również swe uprawnienia otrzymane ze Stolicy Apostolskiej. Zarezerwował sobie jedynie udzielanie pozwoleń na odprawianie mszy św. w kaplicach domowych i prywatnych. Zobowiązywał także do stałej rezydencji w Sejnach przynajmniej jednego sędziego surogata¹⁸. Zmiana wprowadzona przez bpa Straszyńskiego polegała więc na ustanowieniu jednego konsystorza, na czele którego nie stał oficjał, ale dwóch sędziów surogatów, którzy mieli jednak prawie identyczne kompetencje jak oficjałowie, a ich władza rozciągała się na obszar całej diecezji¹⁹.

2. NOMINACJE W SEMINARIUM DUCHOWNYM

Św. Ignacy Loyola założył w 1552 r. w Rzymie kolegium „Germanicum” dla studentów teologii pochodzących z Niemiec, aby w ten sposób wychowywać ich w duchu Kościoła. Sobór Trydencki podjął

¹⁷ *Delegacja. Choromański do Butkiewicza* (Zambrów, 18.04.1836). ADŁ. W: *Akta Bonawentury Butkiewicza*. k. 58.

¹⁸ *Dekret. Straszyński* (Seinis, 05.02.1838). ADŁ. W: *Acta praesidialia Generalis Consistorii Augustoviensis ab anno 1838*. k. 1 (sygn. II 39).

¹⁹ Por. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1 s. 528-529.

tę myśl i nakazał zakładać w całym Kościele takie kolegia, czyli seminaria, dla wychowywania kleru, postanawiając, aby każda diecezja miała własne seminarium, a w razie trudności, by jedno seminarium służyło dwu lub kilku diecezjom²⁰. Sobór wydał dekret odnoszący się do seminariów. Postanowiono w nim, aby przy każdym kościele katedralnym utworzyć kolegium, w którym chłopcy z miasta biskupiego i diecezji, w liczbie zależnej od wielkości biskupstwa i od możliwości gospodarczych, byłiby utrzymywani, wychowywani w pobożności i kształceni w naukach kościelnych²¹. Dekret soborowy zezwalał biskupom – według ich uznania – na erygowanie w obszernych diecezjach więcej seminariów z zastrzeżeniem, że będą one we wszystkim zależne od seminarium w stolicy biskupiej²². Realizacja dekretu soborowego o seminariach duchownych na przestrzeni od XV do XIX wieku szła powoli, a rozwój seminariów był niedoskonały²³.

W Polsce Synod w Piotrkowie (1577 r.) postanowił dostosować się do ustaleń Soboru Trydenckiego w kwestii nałożenia na ordynariusza obowiązku utworzenia w każdej diecezji seminarium duchownego oraz poprzeć tę inicjatywę²⁴. Przed wejściem w życie tych norm kandydaci do święceń uczyli się, podobnie jak w innych krajach, w szkołach parafialnych, kolegiackich czy katedralnych²⁵. Pierwsze seminarium powstało w diecezji warmińskiej w 1565 r., a zostało otwarte dwa lata później²⁶. Zgodnie z dekretem trydenckim synody polskie całkowicie oddawały prowadzenie seminarium w ręce biskupa²⁷.

²⁰ TENŻE. *Prawo kanoniczne*. T. 2 s. 485-486.

²¹ W. WÓJCIK. *Rozwój seminariów trydenckich w Polsce w świetle sprawozdań biskupich Ad limina do XX wieku* [część 1 – przyp. red.]. „Prawo Kanoniczne” 21:1978 nr 3-4 s. 139-140.

²² TENŻE. *Rozwój seminariów trydenckich w Polsce w świetle sprawozdań biskupich Ad limina do XX wieku (ciąg dalszy)*. „Prawo Kanoniczne” 22:1979 nr 1-2 s. 159.

²³ WÓJCIK. *Rozwój seminariów* [część 1]. s. 144.

²⁴ I. SUBERA. *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Zarys Historii Prawa Kościelnego w Polsce*. T. 1. Warszawa 1971 s. 140. Por. WÓJCIK. *Rozwój seminariów* [część 1]. s. 148-149.

²⁵ WÓJCIK. *Rozwój seminariów* [część 1]. s. 147.

²⁶ A. PETRANI. *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*. Lublin 1961 s. 14.

²⁷ WÓJCIK. *Rozwój seminariów* [część 1]. s. 153; TENŻE. *Rozwój seminariów (ciąg dalszy)*. s. 173.

W początkowych latach istnienia diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej wstępne kształcenie kandydatów do kapłaństwa spoczywało na proboszczach, którzy uczyli kandydatów do kapłaństwa języka łacińskiego, a dopiero po kilku latach przechodzili oni do seminarium²⁸.

Przez długi czas diecezja posiadała dwa seminaria. Pierwsze ufundował hetman Klemens Branicki w 1769 r., zapisując 30 tys. zł. polskich na utrzymanie czterech alumnów i profesora. Fundację tę zatwierdził biskup łucki Wołłowicz i powierzył ją Księżom Misjonarzom. Za czasów Królestwa Polskiego fundusz ten powiększono i do 1848 r. utrzymywało się z niego 20 alumnów. W zasadzie władze diecezjalne nie ingerowały w obsadzanie stanowisk seminaryjnych i w sposób prowadzenia seminarium w Tykocinie, pozostawiając to w gestii władz zakonnych Księży Misjonarzy²⁹.

Biskup Manugiewicz w 1826 r. założył drugie seminarium duchowne mieszczące się przy kościele katedralnym w Sejnach. Do tego czasu w seminarium tykocińskim przeważającą część alumnów stanowili Polacy nieprzygotowani do pracy na terenie litewskim³⁰. Przy nominacji regensa i profesorów biskup polegał całkowicie na opinii oficjała³¹, biskupa Marciejewskiego i konsystorza łomżyńskiego. Manugiewicz osobiście wybrał Błockiego i Janczewskiego, zaznaczając jednak, aby księża ci zachowali swoje beneficja w razie gdyby okazali się niezdolni do pracy w seminarium. Na okres ich nieobecności konsystorz miał wyznaczyć ich zastępców w parafiach. Biskup Manugiewicz wyznaczył również z członków kapituły prowizorów, których obowiązkiem było czuwać nad całością życia w seminarium, zwracać uwagę na postępowanie profesorów, a w końcu roku sprawdzać dochody i wydatki³². Takie rozwiązanie było w zasadzie zgodne z

²⁸ JEMIELITY. *Diecezja augustowska*. s. 82.

²⁹ WÓJCIK. *Rozwój seminariów (ciąg dalszy)*. s. 186.

³⁰ JEMIELITY. *Diecezja augustowska*. s. 82-83.

³¹ Wydaje się, że w tym czasie kolejni oficjale konsystorza posiadali pełnomocnictwa biskupa diecezjalnego pozwalające na przeprowadzanie wizytacji w seminarium, osobiście lub przez swoich delegatów. Świadczy o tym fakt wydelegowania w 1828 r. przez oficjała – biskupa Choromańskiego trzech kanoników do przejrzania rachunków seminaryjnych. Por. JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska*. s. 108-109.

³² *Tamże*. s. 85, 108-109.

uniwersalnym prawem kościelnym³³, chociaż istniały tu pewne rozbieżności³⁴.

W 1864 r. uległ kasacji klasztor Księży Misjonarzy w Tykocinie, jednak w ukazie kasacyjnym nie było wzmianki o seminarium, którego działalność rok wcześniej zawiesił administrator diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej Choiński. Seminarium w Tykocinie nie wznowiło już działalności. Tak więc, od 1863 r. datuje się połączenie obu seminariów z siedzibą w Sejnach³⁵.

3. NOMINACJE DZIEKANÓW

W historii prawa kanonicznego i legislacji kościelnej w Polsce w XVIII wieku dziekan³⁶ był mianowany przez biskupa za zgodą odpowiedniego archidiacona. Wraz z ograniczeniem znaczenia archidiaconów ordynariusze uzyskali w tej kwestii większą niezależność. Na przykład w diecezji płockiej w XVIII wieku biskup mógł mianować dziekana już bez uzyskania zgody archidiacona³⁷.

³³ D. BOUIX. *Tractatus de Episcopo ubi et de Synodo Dioecisana*. T. 2. Wyd. 2. Parisiis 1873 s. 71; A. KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*. Wilno 1861 s. 105, 154-155; WÓJCIK. *Rozwój seminariów* [część 1]. s. 140. Por. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 2 s. 489.

³⁴ Na przykład Sanguineti twierdził, że biskup powinien mianować dwóch doradców z grona kanoników kapituły katedralnej, którzy pomagaliby w wewnętrznym zarządzaniu seminarium. Natomiast zarządzaniem sprawami majątkowymi seminarium powinni zajmować się dwaj inni kanonicy kapituły katedralnej, z których jednego wybierał biskup, a drugiego kapituła katedralna. S. SANGUINETI. *Iuris Ecclesiastici Institutiones*. Wyd. 2. Romae 1890 s. 325.

³⁵ JEMIELITY. *Diecezja augustowska*. s. 94.

³⁶ Początki urzędu dziekana łączą się ściśle z rozwojem Kościoła w terenie. W pierwszych wiekach centra chrześcijańskie znajdowały się w dużych miastach, gdzie rezydował też biskup. Z upływem czasu działalność Kościoła docierała coraz częściej do miejscowości oddalonych od większych miast. Także na prowincji organizowane było życie religijne skupiające się przy kościołach, gdzie udzielano chrztu. Dzięki trosce przełożonych tych kościołów organizowano życie religijne także w sąsiednich miejscowościach. Starsze ośrodki kościelne, które kierowały nowymi strukturami określano jako „archiprezbiteraty” lub „dekanie”. S. SIPOS. *Enchiridion iuris canonici*. Wyd. 6. Romae 1954 s. 249; W. KRAWCZYK. *Dziekan we wspólnocie dekanalnej*. „Studia Płockie” 8:1980 s. 61-62.

³⁷ M. PRZYBYŁKO. *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie synodalnym XVIII wieku*. „Prawo Kanoniczne” 9:1966 nr 1-2 s. 138-139.

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej biskupi ordynariusze mianowali dziekanów w zasadzie samodzielnie, chociaż czasem zasięgaliby opinii konsystorza, zgodnie z prawem kanonicznym³⁸. Taki sposób procedowania wynikał z faktu, iż w tym okresie biskupi często przebywali poza diecezją i nie znali dobrze istniejącej tam sytuacji.

Biskup Czyżewski w dekrecie mianującym ks. Filochowskiego dziekanem dekanatu Wizna tak określił szczegółowo obowiązki i prawa wynikające z nominacji:

- a) przeprowadzanie wizytacji jeden raz na rok wszystkich parafii w dekanacie;
- b) organizowanie kongregacji dekanalnych;
- c) przesyłanie do parafii korespondencji biskupa i konsystorza;
- d) towarzyszenie biskupowi w wizytacjach duszpasterskich i informowanie go o sytuacji w parafiach;
- e) powiadamianie biskupa i konsystorza o wakujących beneficjach, w konsekwencji śmierci kapłana lub z innych przyczyn;
- f) prezentowanie potrzeb parafii i informowanie biskupa we wszystkich sprawach dotyczących parafii;
- g) przedłużanie księżom jurysdykcji do spowiadania o jeden miesiąc w przypadku, gdy nie można było w odpowiednim czasie zwrócić się do biskupa w tej sprawie;
- h) administrowanie parafią po śmierci proboszcza do czasu, gdy biskup nie mianuje nowego proboszcza;
- i) przekazywanie do konsystorza testamentu zmarłych księży oraz zajmowanie się ich pogrzebem;
- j) zadbanie o własność parafii i zmarłego proboszcza w przypadku, gdy ten nie pozostawił testamentu; dziekan w takim przypadku zobowiązany jest do sporządzenia szczegółowego spisu majątku w obecności urzędnika państwowego, rodziny i świadków³⁹.

Wszystkie dekryty nominacyjne zawierały prawie identyczne, zasadnicze punkty określające prawa i obowiązki dziekanów⁴⁰.

³⁸ Por. F. CAPPELLO. *Summa Iuris Canonici*. T. 2. Wyd. 3. Roma 1939 s. 6.

³⁹ Dekret. Czyżewski do Filochowskiego (Łomża, 9.08.1821). ADŁ. W: *akta Kancelaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyżące się Dekanatu Wizneńskiego*. k. 6 (sygn. II 193).

⁴⁰ Por. *Dekryty z lat 1830, 1832, 1836, 1873*. ADŁ. W: *akta tyżące się nominacyów udzielanych przez Pasterza Dziekanom i wogóle Dziekanów*. k. 26-27, 36, 43, 152,

W publikacjach z prawa kanonicznego z XIX wieku określających prawa i obowiązki dziekanów wymienia się te same elementy, które znajdują się w wyżej omówionym dekrete nominacyjnym ks. Filochowskiego⁴¹. Na przykład, biskup wileński Krasieński w swoim komentarzu opublikowanym w połowie XIX wieku, wylicza te same obowiązki i prawa dziekana. Jednocześnie dodaje, że biskup ordynariusz może delegować dziekanom określone uprawnienia i z reguły to czyni⁴². Tak też uczynił biskup Czyżewski, w przytoczonym powyżej dekrete, zezwalając dziekanowi na przedłużanie jurysdykcji do spowiadania na okres jednego miesiąca, jeśli jurysdykcja dana przez biskupa wygasła, a zainteresowany nie otrzymał jej przedłużenia w odpowiednim czasie.

Według prawa dziekan tracił swój urząd na skutek: śmierci, odwołania z urzędu przez biskupa, mianowania proboszczem w innym dekanacie lub złożenia rezygnacji, która została przyjęta⁴³.

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej dziekani często składali rezygnację z urzędu, podając różne motywy. Dziekan kalwaryjski, na przykład, wymieniał w swojej rezygnacji z urzędu następujące powody decyzji – zbyt niskie wynagrodzenie i przykrości doznawane od innych w czasie wypełniania obowiązków dziekana⁴⁴. Te same argumenty przytoczył też w rezygnacji dziekan Olwity⁴⁵. W 1847 r. ks. Makowski natomiast, w prośbie o zwolnienie go z urzędu dziekana skierowanej do administratora diecezji, stwierdził, że jako dziekan został obrażony w bardzo niegrzeczny sposób przez członków kapituły, gdy prosił o respektowanie ustaleń dotyczących zajmowania miejsc

216 (sygn. II 162). J. ŁUPIŃSKI. *Dziekani okręgowi diecezji wigierskiej i diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*. „Prawo Kanoniczne” 47:2006 nr 1-2 s. 196-197.

⁴¹ RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. T. 1 s. 223-224. Por. M. GRZYBOWSKI. *Rozporządzenia Michała Nowodworskiego biskupa płockiego do dziekanów oraz nowe przepisy odbywania wizytacji dziekańskich*. „Studia Płockie” 9:1981 s. 165-166.

⁴² KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne*. s. 140-142.

⁴³ F. WERNZ. *Ius decretalium*. T. 2. *Ius constitutionis Eccles. Catholicae*. Romae 1906 s. 656.

⁴⁴ *Rezygnacja. Butrymowicz do konsystorza* (Kalwaria, 30.09.1835). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyżące się Dekanatu Kalwaryjskiego* (sygn. II 181).

⁴⁵ *Rezygnacja. Gawiński do konsystorza* (Pojewoń, 05.12.1851). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyżące się Dekanatu Olwického i Wilkowyskiego*. k. 71 (sygn. II 186a).

w stallach. W końcu swego pisma stwierdził, że te obowiązki mógłby dobrze spełniać także każdy inny ksiądz, nie tylko dziekan⁴⁶.

Biskupi czasem korzystali ze swojego prawa odwołania dziekanów z ich urzędu⁴⁷. W 1865 r. biskup Łubieński odwołał dziekanów: kalwaryjskiego Szymona Łapińskiego, Józefa Muraszko, dziekana sapiężyńskiego i Franciszka Dmochowskiego, dziekana Wizny. Nieznane są motywy, którymi kierował się biskup, podejmując te decyzje. W konsekwencji biskup dnia 1 stycznia 1866 r. na ich miejsce mianował: Kazimierza Smoleńskiego Jana Prusalajtisa, Bartłomiej Piekarskiego⁴⁸. W innym przypadku biskup, zwalniając z urzędu dziekana ks. Wnorowskiego, motywował to podeszłym wiekiem zainteresowanego (choć ksiądz ten miał dopiero 60 lat), jak też potrzebą stałej obecności w parafii, gdyż nie było tam wikariusza⁴⁹. Wydaje się, że w tym przypadku przedstawione przez biskupa motywy decyzji nie są przekonujące i służyły raczej, jako pretekst do zwolnienia ks. Wnorowskiego.

Dziekani zazwyczaj posiadali parafię na terytorium dekanatu, gdzie sprawowali urząd dziekana. Rzadko jednak dochodziło do sytuacji, gdy dziekani byli proboszczami parafii, od których nazwy brały dekanaty. W 1819 r., w czasie przeprowadzanej reorganizacji podziału kompetencji w diecezji, konsystorz zwrócił się do biskupa z propozycją, by dziekani mogli też zamieszkiwać poza swoimi dekanatami⁵⁰. W odpowiedzi biskup zaakceptował takie rozwiązanie, podkreślając jednak, że mogą to być wyjątki, a musi obowiązywać reguła, że dziekan zamieszkuje na terenie swojego dekanatu. Biskup zauważył jednocześnie, że po zastosowaniu tego wyjątkowego rozwiązania, dzie-

⁴⁶ *Rezygnacja. Makowski do Choińskiego* (Suwałki, 19.11.1847). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się Dekanatu Augustowskiego*. k. 69 (sygn. II 179).

⁴⁷ Por. RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. T. 1 s. 223. Por. A. VERMEERSCH, J. CREUSEN. *Epitome iuris canonici*. T. 1. Wyd. 6. Romae 1937 s. 386-387. F. WERNZ, VIDAL. *Ius canonicum*. T. 2 s. 907-908. Por. *CIC 1917*. kan. 446 § 2. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1 s. 571.

⁴⁸ *Odezwa. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych do Łubieńskiego* (Warszawa, 27-05-1866). ADŁ. k. 126 (sygn. II 162).

⁴⁹ *Dekret. Łubieński do Wnorowskiego* (Sejny, 19.12.1865). ADŁ. W: *Odezwa. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych*. k. 113.

⁵⁰ *Raporty. Marciejewski do Golaszewskiego* (Urdomin, 19.04.1819; 12.05.1819). ADŁ. W: *Akta miscelanea z roku 1819, 1820*. k. 34. 43 (sygn. II 553).

kan, który zamieszkuje nie w swoim dekanacie, będzie podlegał jako proboszcz innemu dziekanowi⁵¹.

W następnych latach dziekani, wykorzystując zgodę biskupa, często zamieszkiwali poza własnym dekanatem i nie były to tylko wyjątkowe sytuacje⁵². Prawo kanoniczne tamtego okresu zezwalało na takie rozwiązanie, ale go nie preferowało⁵³. Podkreślano, że dziekan mógł zamieszkiwać poza swoim dekanatem, ale pod warunkiem, że odległość jego miejsca zamieszkania od dekanatu, w którym sprawował urząd dziekana, nie była zbyt duża⁵⁴.

Księża w diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej niechętnie zgadzali się na pełnienie funkcji dziekana. W 1832 r. ks. Koćmierowski z Kulesz złożył rezygnację z urzędu dziekana i zaproponował na swoje miejsce ks. Wasilewskiego. Konsystorz nie zaakceptował jednak tej kandydatury, proponując jednocześnie biskupowi jako kandydata ks. Sieczkowskiego, który niedawno objął parafię Dąbrowa Wielka. Według ks. Koćmierowskiego plany konsystorza w tym względzie nie mogły się powieść, ponieważ ks. Sieczkowski często miał się wypowiadać, że nie zaakceptowałby nominacji na dziekana⁵⁵. Faktycznie, Sieczkowski odmówił przyjęcia nominacji na dziekana, podkreślając, że ma słaby wzrok, który nie pozwalałby mu na sporządzanie raportów. Podkreślił też, iż ciągle podróże do parafii bardzo by go męczyły, a przede wszystkim z punktu widzenia materialnego poniósłby straty, gdyż w czasie jego nieobecności – jak przewidywał – dochodziłoby do kradzieży w parafii. Na wakujące miejsce dziekana ks. Sieczkowski

⁵¹ *Instrukcja. Golaszewski do Marciejewskiego* (Warszawa, 05.05.1819). ADŁ. W: *Akta miscelanea z roku 1819,1820*. k. 46 (sygn. II 553).

⁵² Na przykład dziekan tykociński ks. Koćmierowski posiadał swoją parafię w dekanacie Wysokie Mazowieckie. Natomiast dziekan łomżyński zamieszkiwał w 1827 r. na terytorium dziekanatu Wizna. *Raport. Konsystorz do Manugiewicza* (Zambrów, 31.12.1827). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego dotyczące się Dekanatu Wysockiego* (sygn. II 194). k. 9; *Raport. Konsystorz do Manugiewicza*. (Zambrów, 21.04.1827). ADŁ k. 4 (sygn. II 193).

⁵³ F. SANTI. *Praelectiones Iuris Canonici*. T. 1. Wyd. 2. Ratisbonae 1892 s. 224. Por. SIPOS. *Enchiridion iuris canonici*. s. 249.

⁵⁴ *CIC 1917*. kan. 448 § 2. Por. CAPPELLO. *Summa Iuris Canonici*. T. 2 s. 10-11. Por. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1 s. 573.

⁵⁵ *List. Koćmierowski do konsystorza* (Kulesze, 24.09.1832). ADŁ. W: *Akta parafii Kulesze 1824-1831*. Akta parafialne (dalej: I) (sygn. I 231).

zapropował jednocześnie ks. Makowskiego z Jabłonki⁵⁶. W związku z zaistniałą sytuacją biskup zwrócił się z zapytaniem do konsystorza, czy dobrym kandydatem na dziekana dekanatu Wysokie Mazowieckie byłby proponowany ks. Makowski. W odpowiedzi konsystorz stwierdził, że ksiądz ten byłby odpowiednim kandydatem na dziekana, ale w obecnej sytuacji istnieje obawa, że nie zechce przyjąć tego urzędu. Zdaniem konsystorza jednak, „jeśli otrzyma nominację od biskupa, nie będzie miał śmiałości jej odrzucić”⁵⁷. Biskup przyjął radę konsystorza i po upływie tygodnia mianował ks. Makowskiego dziekanem dekanatu Wysokie Mazowieckie, zaznaczając, że zainteresowany powinien przyjąć nominację dla dobra diecezji. Makowski zaakceptował dekret nominacyjny, ale już po upływie roku złożył rezygnację z tego urzędu. Jako motywację swojej decyzji podał, że nie może wizytować parafii, ponieważ parafia Jabłonka potrzebuje stałej opieki pastoralnej, a on jest sam. Następcą ks. Makowskiego na urzędzie dziekana został wspomniany wyżej ks. Sieczkowski z parafii Dąbrowa Wielka, który wcześniej odmówił przyjęcia nominacji⁵⁸.

Jeszcze przed tą zmianą na urzędzie dziekana biskup Manugiewicz pisał do konsystorza, zauważając, że na każde wakujące beneficjum zgłaszało się zazwyczaj dziesięciu chętnych, a na urząd dziekana po dużych trudnościach można było znaleźć tylko jednego kandydata. Biskup zaznaczył jednocześnie, że większość księży preferuje beneficja bardziej użyteczne⁵⁹. Taka deklaracja biskupa Manugiewicza świadczy o konieczności pokonywania dużych trudności w poszukiwaniu kandydatów na urzędy dziekanów w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Należy tu zaznaczyć, że w sąsiedniej diecezji płockiej na synodzie diecezjalnym, który odbył się w XVIII wieku, zabroniono odmawiania nominacji na urząd dziekana i jednocześnie

⁵⁶ *Rezygnacja. Koćmierowski do Manugiewicza* (Kulesze, 21.01.1833). ADŁ k. 18 (sygn. II 194).

⁵⁷ *List. Konsystorz do Manugiewicza* (Radziłów, 8.02.1833). ADŁ. W: *Rezygnacja. Koćmierowski do Manugiewicza*. k. 24.

⁵⁸ *Dekret. Manugiewicz do Makowskiego*. (Warszawa, 18.02.1833); *List. Makowski do Manugiewicza* (Jabłonka, 22.03.1833); *Rezygnacja. Makowski do Manugiewicza* (Jabłonka, 12.03.1834); *List. Manugiewicz do Gąsowskiego*. ADŁ. W: *Rezygnacja. Koćmierowski do Manugiewicza*. k. 24, 30, 40.

⁵⁹ *List. Manugiewicz do konsystorza* (Warszawa, 01.09.1832). ADŁ. W: *Akta Kancelaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się kompetencji kapitulnej i seminaryjnej* k. 222 (sygn. II 279).

zachęcano, aby księża chętnie te urzędy przyjmowali, odczytując to, jako spełnienie się woli Bożej⁶⁰. Takie postanowienia synodu diecezjalnego sugerują, że także w diecezji płockiej występowały podobne problemy w obsadzaniu urzędu dziekana⁶¹.

Oczywiście nie można stwierdzić, że wszyscy księża odmawiali przyjęcia urzędu dziekana. Byli też tacy, którzy nominacje dziekańskie poczytywali sobie za duży honor i wyróżnienie. Przykładem takiego zachowania była postawa ks. Modzelewskiego, dziekana wąsoskiego, który, nie mając zdrowia i będąc już w podeszłym wieku, był bardzo niezadowolony, gdy biskup w 1829 r. odwołał go z urzędu dziekana. Jak stwierdził, chciał piastować ten urząd aż do swojej śmierci⁶².

Trudności w mianowaniu dziekanów wynikały z niskiego wynagrodzenia, jakie otrzymywali księża pełniący ten urząd. W efekcie traktowano to zajęcie tylko jako przysparzające honoru i zaszczytów. W niektórych diecezjach ustalono dodatkowe wynagrodzenie dla księży sprawujących funkcję dziekana. Była to z pewnością reakcja na pojawiające się trudności w znalezieniu kandydatów na urząd dziekana⁶³. Takie dodatkowe wynagrodzenie dziekanów wprowadzono też w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i jego wysokość uzależniono od ilości parafii w dekanacie⁶⁴. Przyjęte kryteria w wynagradzaniu

⁶⁰ PRZYBYŁKO. *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie*. „Prawo Kanoniczne” 9:1966 nr 1-2 s. 183-184.

⁶¹ W rozporządzeniach wydanych przez biskupa płockiego Adama Prażmowskiego zamieszczona jest uwaga by dążyć do zmniejszenia liczby dekanatów z powodu trudności w znalezieniu odpowiednich ludzi do obsadzania urzędu dziekańskiego. Konsystorz przy prezentowaniu swojego projektu podziału na dekanaty nie zastosował się jednak ściśle do wskazań biskupa i postulował utworzenie mniejszych dekanatów, argumentując, iż większa ich powierzchnia wpływałaby niekorzystnie na pracę dziekanów. GRZYBOWSKI. *Rozporządzenia biskupa Adama Michała Prażmowskiego*. s. 212.

⁶² *List. Modzelewski do konsystorza* (Wąsosz, 01.1.1829). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się dekanatu wąsoskiego*. k. 8 (sygn. II 192).

⁶³ Por. PRZYBYŁKO. *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie synodalnym*. „Prawo Kanoniczne” 9:1966 nr 1-2 s. 175.

⁶⁴ Wynagrodzenie dziekana zależało od ilości parafii w dekanacie. W okręgu litewskim dziekan największego dekanatu augustowskiego otrzymywał 420 złotych rocznie, natomiast dziekani najmniejszych dekanatów w Łódziejach i Sejnach otrzymywali po 268 złotych rocznie. *List. Czyżewski do konsystorza*. (Warszawa, 24.05.1821).

dziekanów nie rozwiązywały jednak problemu nominacji dziekańskich, bo jak pisał dziekan kalwaryjski w liście do konsystorza, jego wynagrodzenie, jako dziekana wystarczyło tylko na materiały kancelaryjne⁶⁵.

Oprócz obowiązków i praw, jakie przyznawano dziekanom zgodnie z ówczesnym prawem uniwersalnym Kościoła, biskup mógł powierzyć dodatkowo zadania specjalne i delegować dziekanom władzę jurysdykcyjną potrzebną do ich wypełniania⁶⁶. Dziekani niejednokrotnie byli zobowiązani do sporządzania specjalnych raportów dotyczących duchowieństwa i parafii znajdujących się w danym dekanacie⁶⁷.

W historii legislacji kościelnej już w IX wieku mówiło się o obowiązku przeprowadzania przez dziekana wizytacji parafii znajdujących się w dekanacie. Takie inspekcje miały być przeprowadzane

ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się miscelaneów z roku 1818-1819, 1820, 1821*. k. 550 (sygn. II 555).

⁶⁵ *List. Dziekan do konsystorza*. (Kalwaria, 30.09.1835). ADŁ (sygn. II 181).

⁶⁶ Por. SIPOS. *Enchiridion iuris canonici*. s. 249. Z takimi faktami spotykamy się często w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Na przykład, w 1837 r. biskup Straszyński otrzymał informację od władz świeckich, że proboszcz z Radziłowa ciągle choruje, nie jest w stanie spełniać swoich obowiązków i nie troszczy się o kościół oraz plebanię. Reagując na to doniesienie, biskup polecił dziekanowi zweryfikować te informacje. W przypadku potwierdzenia przedstawionych zastrzeżeń, Straszyński zobowiązał dziekana, aby ten w jego imieniu poinformował ks. proboszcza Głowińskiego, że przekazuje wikariuszowi administrowanie parafią. W odpowiedzi biskup otrzymał od dziekana sprawozdanie i informację, że zgodnie z poleceniem biskupa przekazał wikariuszowi administrowanie parafią. W tym samym roku dziekan augustowski poinformował biskupa, że proboszcz wigierski, ks. Naruszewicz, nie chce wypłacać wynagrodzenia wikariuszowi. Straszyński w odpowiedzi polecił dziekanowi, aby ten przekazał proboszczowi ultimatum. Jeśli chce nadal administrować parafią, musi w ciągu 15 dni uregulować swoje zobowiązania względem wikariusza. *Zlecenie. Straszyński do dziekana*. (Sejny, 07.08.1837). ADŁ. W: *Akta parafii Radziłów 1818-1905* (sygn. I 428); *Raport. Dziekan do Straszyńskiego*. (Przytuły, 19.08.1837). ADŁ. w *Akta parafii Radziłów 1818-1905* (sygn. I 428); *Zlecenie. Straszyński do Naruszewicza*. (Sejny, 28.11.1837). ADŁ. W: *Akta parafii Wigry 1819-1893* (sygn. I 583).

⁶⁷ Biskup polecił dziekanowi tykocińskiemu, aby jak najszybciej uzyskał od proboszczów dekanatu listę osób, które nie przystąpiły do spowiedzi wielkanocnej i przesłał ją do niego. Jednocześnie zaznaczył, że zdaje sobie sprawę z obaw, jakie mogą mieć z tego powodu proboszczowie, ale on wie dobrze, jak te informacje wykorzystać bez narażenia proboszczów na ewentualne nieprzyjemności wynikające z tego faktu. *Zlecenie. Straszyński do dziekana* (Sejny, 12.11.1845). Archiwum Parafialne w Wysokiem Mazowieckiem. W: *Kursorie dekanatu tykocińskiego 1844-1851*.

przez dziekana raz w roku, a szczegółowy raport z tych czynności miał być prezentowany biskupowi⁶⁸.

W Polsce już synod w Kaliszu w 1357 r. nakładał na dziekanów obowiązek wizytowania parafii. Zapisy te sugerują, że nie była to rzecz nowa, ale praktykowana już od dawna. W tym czasie dziekan przedstawiał raporty archidiakonowi, a ten biskupowi⁶⁹. Także w postanowieniach Soboru Trydenckiego przypomina się o obowiązku dziekanów wizytowania parafii, podkreślając jednocześnie, że czyniąc to, dziekani winni mieć uprzednią zgodę biskupa diecezjalnego⁷⁰. W czasie przeprowadzania wizytacji dziekan zazwyczaj interesował się dwoma kwestiami – sytuacją materialną i moralną parafii oraz generalnie życiem księży⁷¹.

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w dekretach nominacyjnych dziekanów określano, że należy wizytować raz w roku wszystkie parafie w dekanacie⁷². Według opinii bpa Manugiewicza zwiększenie częstotliwości wizytacji przeprowadzanych przez dziekana byłoby bardzo korzystne. Pisał on do konsystorza, że chętnie widziałby przeprowadzanie takich wizytacji dwa razy w roku, ponieważ – jak zaznaczał – on sam ma dużo zajęć i nie może często wyjeżdżać do parafii. W wypadku jednak zwiększenia częstotliwości wizytacji dziekańskich, niestety, jak zaznaczał biskup, wynagrodzenie dziekana wystarczałoby tylko na pokrycie takich wyjazdów⁷³.

Prawo obowiązujące w tamtym czasie pozwalało biskupowi diecezjalnemu określić ilość w roku wizytacji parafii, jakie był zobowiązany przeprowadzić dziekan⁷⁴. Wprowadzenie w życie tych norm prawnych zależało od sytuacji, jaka była w danej diecezji i od trudności obiektywnych tam występujących. Oprócz obowiązku przeprowa-

⁶⁸ PRZYBYŁKO. *Urząd dziekana w rozwoju historycznym*. „Prawo Kanoniczne” 5:1962 nr 1-2 s. 97-100.

⁶⁹ *Tamże*. s. 127-128.

⁷⁰ CONC. TRID. sess. 24. c. 3. De ref.

⁷¹ Por. GRZYBOWSKI. *Rozporządzenia Michała Nowodworskiego*. „Studia Płockie” 9:1981 s. 166-167.

⁷² Por. *Dekret. Czyżewski do Filochowskiego*. (Łomża, 9.08.1821). ADŁ k. 6 (sygn. II 193). ŁUPIŃSKI. *Dziekani okręgowi*. s. 207-212.

⁷³ *Instrukcja. Manugiewicz do konsystorza* (Warszawa, 31.12.1827). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się kongregacji dekanalnych i rekolekcji świętych*. k. 27 (sygn. II 195).

⁷⁴ CAPPELLO. *Summa Iuris Canonici*. T. 2 s. 9-10. Por. *CIC 1917*. kan. 448 § 2.

dzania wizytacji parafialnych⁷⁵ dziekan czasem otrzymywał od biskupa zadania nadzwyczajne, zależne od konkretnej sytuacji w parafiach⁷⁶.

4. NOMINACJE PROBOSZCZÓW

Według norm kanonicznych prawo mianowania proboszczów miał ordynariusz miejsca, o ile nie chodziło o parafie zastrzeżone Stolicy Apostolskiej⁷⁷. Pozostawał w mocy przywilej wyboru lub prezentacji, o ile ktoś go posiadał zgodnie z prawem. Kandydat na proboszcza był zobowiązany złożyć odpowiedni egzamin wobec ordynariusza i egzaminatorów synodalnych⁷⁸. Od czasu Soboru Trydenckiego egzaminatorzy synodalni mieli być wybierani na synodzie diecezjalnym w liczbie przynajmniej sześciu. W wypadku zawakowania probostwa, biskup miał obowiązek wybrać trzech spośród nich, by wspólnie przeprowadzić egzamin kandydata na stanowisko proboszcza⁷⁹.

Mianowani proboszczowie, jak też inni duszpasterze, zobowiązani byli do złożenia wyznania wiary wobec ordynariusza lub jego delegata, według formuły zatwierdzonej przez Stolicę Apostolską⁸⁰. W niektórych krajach obowiązywała też zasada egzaminu konkursowego, który zazwyczaj odbywał się w diecezji dwa razy do roku⁸¹.

⁷⁵ Por. W. PADACZ. *Prawa i obowiązki dziekanów w polskim ustawodawstwie synodalnym*. „Ateneum Kapłańskie” 40:1937 s. 283-284; SIPOS. *Enchiridion iuris canonici*. s. 249-250.

⁷⁶ Zgodnie z dekretem Komisji Rządowej biskup Gołaszewski zlecił dziekanom, aby podczas wizytacji parafialnych dokonywali inspekcji szkół elementarnych, szczególnie tych, które funkcjonowały przy kościołach i przedstawiali raporty dotyczące nauczycieli, nauczania w tych szkołach i obecności uczniów na zajęciach. *Zlecenie. Gołaszewski do konsystorza* (Warszawa, 20.07.1819). ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego dotyczące się szkół gimnazjalnych i szkółek parafialnych*. k. 3 (sygn. II 354).

⁷⁷ Por. *CIC 1917*. kan. 1435.

⁷⁸ BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1 s. 579, 581-582. Por. *CIC 1917*. kan. 455 § 1.

⁷⁹ SZTAFFROWSKI. *Współpracownicy biskupa diecezjalnego*. s. 42-43. Por. CONC. TRID. sess. 24. c. 18. *De ref.*

⁸⁰ BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 2 s. 528.

⁸¹ RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. T. 1 s. 327.

Zasada przeprowadzania egzaminów konkursowych obowiązywała także na terenie Polski. Biskup płocki Prażmowski w swoich rozporządzeniach z 1818 r. zaznaczył, iż normalnym sposobem pozyskania probostwa jest przedstawienie świadectwa o odbytym konkursie, którego ważność trwała przez trzy lata. Po upływie tego czasu, trzeba było stanąć do nowego konkursu, jeśli chciało się otrzymać nowe świadectwo. Zwolnieni z konkursu na probostwo byli doktorzy teologii i profesorowie seminarium⁸².

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej także przeprowadzano egzaminy konkursowe na beneficja⁸³. Administrator diecezji biskup Choromański w 1836 r. zaznaczył, że żaden kapłan nie zostanie proboszczem, jeśli nie złoży egzaminu konkursowego. O kolejności nominacji miały decydować wyniki tego egzaminu⁸⁴, który odbywał się przed trzema egzaminatorami wyznaczonymi przez biskupa⁸⁵. Kandydaci na beneficja dostarczali własnoręcznie napisany życiorys, świadectwo od dziekana o pilności i stwierdzenie, że kandydat przynajmniej rok był wikariuszem przy kościele parafialnym⁸⁶. Do egzaminu mogło przystąpić jednocześnie pięciu kandydatów. Po pomyślnie zdanym egzaminie wydawano świadectwo z oceną, ważne przez trzy lata.

⁸² GRZYBOWSKI. *Rozporządzenia biskupa Adama Michała Prażmowskiego*. „*Studia Theologica Varsaviensia*” 2:1988 s. 219. Por. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1 s. 584.

⁸³ Por. JEMIELITY. *Konkursy na beneficja w Królestwie Polskim*. s. 208-212.

⁸⁴ *Zlecenie. Choromański do konsystorza* (Zambrów, 11.02.1836). ADŁ. W: *Acta reskryptów, urzędzeń, odezw administratora diecezji od dnia 5 lipca 1834-1836 w rozmaitych kategoriach*. k. 59. (sygn. II 485).

⁸⁵ Na terenie Polski w XIX wieku nie odbył się żaden synod. Egzaminatorów prosynodalnych mianował biskup na okres trzech lat, na mocy uprawnień udzielanych mu przez Stolicę Apostolską. Uprawnienia takie otrzymał biskup Wierzbowski w 1872 r., a po raz ostatni w roku 1889. Ich liczba wahała się od siedmiu do dwunastu. Por. W. WÓJCIK. *Zwoływanie synodów w świetle relacji biskupów „Ad limina” do XX wieku*. „*Prawo Kanoniczne*” 19:1976 nr 1-2 s. 156-157. W. JEMIELITY. *Diecezja sejneńska w latach 1872-1893*. Lublin 1963 s. 93; *Spisy*. ADŁ. W: *Ordo divini officii dioecesis augustoviensis ab anno 1824, 1832, 1872, 1889*.

⁸⁶ Wymagany czas pracy na stanowisku wikariusza ulegał zmianom i wahał się od jednego roku do trzech lat. Por. *List. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (skróć: Krwrop) do Czyżewskiego* (Warszawa, 13.06.1820). ADŁ. W: *Acta Kancelarii Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się przepisów Rządowych o konkursach i kwalifikacjach konkursowych na Beneficy*. k. 30 (sygn. II 229); JEMIELITY. *Konkursy na beneficja w Królestwie Polskim*. s. 215-219.

Po upływie tego czasu, gdy kandydat nie otrzymał parafii, był zobowiązany powtórnie składać egzamin. Z obowiązku tego byli zwolnieni doktorzy teologii i prawa kanonicznego, oficjałowie, sędziowie surrogaci i egzaminatorzy diecezjalni⁸⁷.

Przy nominacji proboszczów władza diecezjalna była zależna od tak zwanych „patronów”, którzy posiadali prawo prezentacji biskupowi kandydatów na wakujące beneficja. Biskup nie miał kompetencji nadawania przywileju patronatu, zależało to od osoby uczestniczącej w finansowaniu budowy kościoła i gwarancji ekonomicznej późniejszego jego utrzymywania⁸⁸. Według zarządzenia rządowego z dnia 3 stycznia 1818 r. patronami były te osoby, które przekazywały 10% lub więcej funduszy potrzebnych na budowę i renowację kościoła. Patron lub patroni osobiście prezentowali biskupowi księdza, który był dobrze przygotowany do objęcia urzędu proboszcza lub też wysyłali pisemną „prezentację”⁸⁹.

W sytuacji, gdy w danej parafii było więcej patronów, często konieczne było organizowanie wśród nich wyborów. Dobrze ilustruje tę sytuację przykład z 1840 r. Po złożeniu rezygnacji z probostwa Kołaki przez ks. Józefa Kuleszę, jedna grupa patronów w czerwcu wysłała do biskupa prezentację, przedstawiając jako kandydata na proboszcza ks. Tomasza Kotowskiego. Pozostali patroni prezentowali na ten urząd ks. Skrodzkiego⁹⁰. W tej sytuacji interweniował dziekan, który zarządził z ambony przeprowadzenie w dniu 1 października 1840 r. głosowania wśród patronów. Wtedy wszyscy patroni opowiedzieli się za kandydaturą ks. Skrodzkiego⁹¹.

Opisana powyżej procedura prezentacji kandydata na proboszcza została zmieniona zarządzeniem wydanym dnia 28 września 1847 r. przez Komisję Rządową. Na mocy tego prawa władza diecezjalna

⁸⁷ *Listy. Krwrop do Golaszewskiego* (Warszawa, 31.05.1817), (12.07.1817), (14.07.1817), (21.08.1817), (13.06.1820). ADŁ. W: *Acta Kancelarii Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyżące się przepisów Rządowych o konkursach i kwalifikacjach konkursowych na Beneficy*. k. 1-2, 7, 11, 30 (sygn. II 229).

⁸⁸ KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*. s. 181-185. Por. W. JEMIELITY. *Obsada stanowisk kościelnych w Królestwie Polskim do Powstania Stycziowego*. „Prawo Kanoniczne” 43:2000 nr 3-4 s. 355-361.

⁸⁹ JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska*. s. 146-147.

⁹⁰ *Prezentacja* (20.06.1840). ADŁ. W: *Acta parafii Kołaki 1818-1902* (sygn. I 208).

⁹¹ *Raport. Koćmierowski do Straszynskiego* (Kulesze, 9.10.1840). ADŁ. W: *Acta parafii Kołaki 1818-1902* (sygn. I 208).

miała obowiązek przedstawić listę trzech kandydatów do objęcia urzędu proboszcza, z których patroni wybierali jednego i ten mógł być mianowany proboszczem⁹². Jednak nie wszędzie stosowane było to zarządzenie władz cywilnych. W parafii Rutki zmarł proboszcz Koćmierowski. Patroni kościoła przesłali swoją prezentację, nie czekając na przedstawienie im przez władzę diecezjalną trzech kandydatów. Następnie, po przedstawieniu przez władzę diecezjalną kandydatów, patroni nie mogli dojść do porozumienia i wybrać jednego z nich. Administrator diecezji, widząc brak porozumienia patronów przy wyborze, polecił dziekanowi pojechać do parafii Rutki i ogłosić z ambozny termin wyboru kandydata na proboszcza. W wyznaczonym czasie nie pojawił się nikt z patronów. Dopiero dwie godziny później patronowie zaczęli przybywać na zebranie wyborcze, jednak w efekcie nie wyłoniono kandydata na proboszcza z braku porozumienia wśród patronów⁹³. Tak więc opór wobec zarządzenia władz cywilnych z 1847 r. dotyczącego patronatu trwał jeszcze w 1862 roku⁹⁴.

Były też przypadki, że patroni nie chcieli zaakceptować nominacji administratora parafii, którego władza kościelna mianowała na czas określony. Taki fakt miał miejsce w 1951 r. w parafii Dąbrówka. Administrator diecezji polecił dziekanowi poinformować patronów, że decyzja o mianowaniu administratora parafii jednak nie będzie zmieniona⁹⁵.

Uzależnienie nominacji na proboszcza od prawa patronatu i decyzji władz cywilnych wyraźnie jest widoczne w dekrecie biskupa Straszynskiego, który mianował ks. Romualda Skrodzkiego na proboszcza w parafii Kołaki. Nominacja nowego proboszcza nastąpiła po rezygnacji Józefa Kuleszy. Po prezentacji patronów z dnia 11 (23)⁹⁶ lipca

⁹² *Instrukcja. Choiński do Gąsowskiego* (Sejny, 15.07.1862). ADŁ. W: *Akta parafii Kołaki 1818-1902* (sygn. I 208).

⁹³ *Raport. Janczewski do Błockiego* (Kulesze, 17.07.1848). ADŁ. W: *Akta parafii Rutki 1848-1853*.

⁹⁴ *Por. Raport. Gąsowski do Choińskiego* (Wyszonki, 14.08.1862). ADŁ. W: *Akta parafii Kołaki 1818-1902* (sygn. I 208).

⁹⁵ *Instrukcja. Konsystorz do dziekana* (Sejny, 26.08.1851). ADŁ. W: *Akta parafii Dąbrówka Kościelna 1818-1892* (sygn. I 63).

⁹⁶ Podanie dwóch dat wynika z różnicy czasu między kalendarzem gregoriańskim a juliańskim.

1840 r. i zaakceptowaniu kandydatury przez władze cywilne w dniu 25 kwietnia (7 maja) 1841 r.⁹⁷.

Przyszli proboszczowie nie tylko mieli obowiązek pomyślnie zdać egzamin konkursowy, ale też musieli odprawić rekolekcje przed objęciem parafii. Biskup Manugiewicz pisał o tym do konsystorza w 1827 r., stwierdzając, iż każdy mianowany proboszcz i zatwierdzony przez rząd, ma obowiązek odprawić rekolekcje. Biskup zawiadamiał konsystorz o mianowaniu na proboszczów trzech księży i zaznaczył jednocześnie, że mają oni obowiązek odprawić rekolekcje, „aby dobrze przygotować się do przyszłych obowiązków”⁹⁸.

5. INGERENCJA WŁADZ CYWILNYCH W MIANOWANIE NA URZĘDY KOŚCIELNE

Przy nominacjach na urzędy kościelne istniało bardzo duże uzależnienie od władz cywilnych. Rząd rosyjski starał się uzyskać pełną kontrolę nad powierzaniem urzędów kościelnych. Temu celowi miały służyć wydawane prawa państwowe regulujące sposób nominacji na urzędy kościelne⁹⁹.

⁹⁷ *Decretum Institutionis Romualdi Skrodzki ad beneficium in Kołaki* (Kołaki, 22.06.1842). ADŁ. W: *Liber Institutionum Provisionum ac Resignationum ab anno 1837-1895* k. 43-44 (sygn. II 59). Por. *Dekret. Manugiewicz do Pietrzeńniakowskiego* (Warszawa, 10.08.1832). ADŁ. W: *Akta kancelaryi Biskupa Augustowskiego tyjące się Kapituły i kanoników 1812-1910*. k. 243 (sygn. II 87).

⁹⁸ *Zlecenie. Manugiewicz do konsystorza* (Warszawa, 28.04.1827). ADŁ. W: *Akta parafii Rutki 1825-1841*.

⁹⁹ Ukaz z carski z 14 (26) grudnia 1865 r. postanawiał, iż parafie dzieliły się na I i II klasy. Ustalało się liczbę probostw I i II klasy dla poszczególnych diecezji. Proboszczów I i II klasy przedstawiała władza diecezjalna, a zatwierdzała Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, tak jak to było do czasu wydania tego ukazu. Gdy władze cywilne miały zastrzeżenia do kandydata na proboszcza I i II klasy, mogły wstrzymać się z zatwierdzeniem i pozwolić kandydatowi na proboszcza na czasowe zarządzanie parafią w charakterze administratora z pełną lub odpowiednio zmniejszoną pensją. Parafiami, które nie były zaliczane do I i II klasy zarządzali administratorzy. Upřednio mianowani proboszczowie w parafiach, których nie zaliczono obecnie do I i II klasy zachowywali swój tytuł, ale otrzymywali pensję równą pensji administratora. Administratorów parafii przedstawiała władza diecezjalna, a zatwierdzała Komisja Rządowa. Po zatwierdzeniu przez Komisję władza diecezjalna nie mogła już pozbawić administratora jego stanowiska, a przy translokacji do innej parafii zwracała się po-

W maju 1817 r. władze cywilne, opierając się na dekrete królewskim z dnia 6 (18) marca 1817 r., opublikowały przepisy o mianowaniu duchownych na wakujące beneficja. Według tych norm kandydat na proboszcza miał złożyć egzamin konkursowy przed trzema egzaminatorami wyznaczonymi przez biskupa. Po pomyślnie złożonym egzaminie wydawano świadectwo, które było ważne przez trzy lata. Przed przystąpieniem do egzaminu, każdy kandydat musiał dostarczyć: własnoręcznie napisany życiorys, świadectwo dziekana o pilności w dotychczasowej pracy, oraz zaświadczenie, że przynajmniej rok był wikariuszem przy kościele parafialnym. Tak więc wymagana tu dokumentacja była identyczna jak w przypadku egzaminu kościelnego. Zatwierdzenie nominacji proboszczowskiej należało do władz cywilnych¹⁰⁰. Władze świeckie bardzo rygorystycznie wymagały złożenia egzaminu konkursowego przed objęciem beneficjum¹⁰¹. Ostateczna decyzja, co do mianowania proboszcza zależała od władz świeckich. Księża mogli się też odwoływać do tych władz od decyzji biskupa pozbawiającej ich beneficjów¹⁰².

W 1832 r. Komisja Rządowa powiadomiła biskupa diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, że z grona trzech kandydatów na probostwo w parafii Udrya wybrała ks. Pietrzeniakowskiego i dozwala, aby ten został obsadzony na beneficjum, według prawa kościelnego¹⁰³.

Przepisy państwowe zostały jeszcze zaostrome w 1850 r., kiedy zgodnie z rozporządzeniem władz cywilnych z 9(21) maja 1850 r. przybywający na egzamin musiał dostarczyć własnoręcznie napisany życiorys poświadczony przez dziekana, dowód stwierdzający złożenie przysięgi homagialnej, deklaracje, że kandydat nie należy do tajnych towarzystw, świadectwo dziekana o stanie moralnym i wypełnianiu obowiązków, świadectwo Sądu Pokoju o utrzymaniu akt cywilnych (jeśli je prowadził). Dodatkowo, proboszcz przechodzący na inną

nownie do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych o wyrażenie zgody. W. JEMIELITY. *Mianowanie i przenoszenie księży po Powstaniu Styczniowym* (maszynopis). s. 3; A. BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między nimi w XIX stuleciu*. T. 2. Kraków 1930 s. 344.

¹⁰⁰ *List. Krwrop do Golaszewskiego* (Warszawa, 31.05.1817). ADŁ k. 2 (sygn. II 229).

¹⁰¹ JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska*. s. 144.

¹⁰² *Tamże*. s. 157.

¹⁰³ *Zlecenie. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych. Duchownych i Oświecenia Publicznego do Biskupa* (Warszawa, 21.07.1832). ADŁ k. 244 (sygn. II 87).

parafię miał obowiązek przedstawić świadectwo dozoru parafialnego o stanie budynków parafialnych, a uczący w szkole – świadectwo od dyrektora lub inspektora szkoły¹⁰⁴.

Władze świeckie przywiązywały szczególną wagę do przekonań politycznych duchownych. Wielokrotnie zwracano się do władz kościelnych, by nie wystawiano kandydatur na beneficja tych duchownych, którzy brali czynny udział w powstaniu przeciw władzom rosyjskim¹⁰⁵.

Taka postawa władz cywilnych sprawiała wiele trudności władzom kościelnym. W konsekwencji zaistnienia takiej właśnie sytuacji biskup Łubieński stwierdził w 1868 r., iż decydujący wpływ na zatwierdzanie proboszczów przez rząd mają opinie władz administracyjnych. Jeśli ta opinia była negatywna, nawet bardzo dobry kapłan nie mógł otrzymać parafii. Łubieński podkreślił jednocześnie, że inna jest skala ocen władzy cywilnej, a inna władzy kościelnej¹⁰⁶.

Prawo świeckie z 1818 r. przewidywało zatwierdzanie nominacji proboszczów przez władze rządowe. Mimo, że te akty prawne nie zostały nigdy promulgowane w Królestwie Polskim ze względu na sprzeciw biskupów, to jednak władze cywilne stosowały je w praktyce. Przepisy prawne z 1818 r., powielone w ukazie z 1865 r., przewidywały weryfikację proboszczów przez władze cywilne, którzy objęli parafie po 1816 r. Władze świeckie zagroziły wstrzymaniem pensji proboszczów, którzy nie podporządkują się zarządzeniom, a nawet stwierdzono, że takie restrykcje mogą dotyczyć całego duchowieństwa diecezjalnego¹⁰⁷. Czasem też zdarzało się, że biskupi otrzymywali polecenia od władz świeckich nakazujące niezwłoczne przeniesienie proboszcza lub wikariusza na inną placówkę¹⁰⁸.

Ingerencja państwa nie ograniczała się jednak do mianowania proboszczów. W połowie 1892 r. biskup przedstawił ks. Krajewskiego, jako kandydata na sędziego surogata konsystorza sejneńskiego. War-

¹⁰⁴ JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska*. s. 140-141.

¹⁰⁵ Por. *Zlecenie. Krwop do Manugiewicza* (Warszawa, 07.12.1830). ADŁ k. 44 (sygn. II 229).

¹⁰⁶ *Zlecenie. Łubieński do Pożarowskiego* (Łomża, 11.02.1868). ADŁ. W: *Akta dekanatu augustowskiego 1867*.

¹⁰⁷ P. RABIKASKAS. *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*. T. 2. Roma 1978 s. 522-524.

¹⁰⁸ JEMIELITY *Diecezja sejneńska*. s. 5.

szawski generał gubernator porozumiał się z ministerstwem spraw wewnętrznych i we wrześniu tego samego roku dał biskupowi odpowiedź pozytywną. Pozwolił Krajewskiemu zatrzymać godność prałata oraz stanowisko regensa seminarium i proboszcza parafii Wąsosz¹⁰⁹.

Po utworzeniu Królestwa Polskiego władze rosyjskie dążyły na tych terenach do sprawowania pełnej kontroli nad działalnością seminariów duchownych diecezjalnych. Aby osiągnąć ten cel, już w marcu 1817 r. wydano dekret, na mocy którego biskupi mieli obowiązek corocznie przysyłać władzom świeckim raport o stanie seminariów diecezjalnych zawierający liczbę i nazwiska nauczycieli, przedmioty przez nich wykładane oraz listę uczniów z uwagami o ich zachowaniu i uzdolnieniach¹¹⁰.

W związku z tymi normami prawnymi głoszącymi przewagę państwa nad Kościołem, również na odcinku seminariów, papież Leon XII w bulli *Ad Dominici gregis* z 11 kwietnia 1827 r. polecił zakładanie seminariów według wzoru trydenckiego. Natomiast Pius IX potępił pogląd, że kierowanie nauczaniem przedmiotów teologicznych nie należy na mocy własnego i wrodzonego prawa wyłącznie do władzy kościelnej i że metoda studiów stosowana w seminariach podlega kontroli ze strony władzy świeckiej¹¹¹.

W czasie spotkania Sekretarza Stanu Stolicy Apostolskiej z carem Rosji, które odbyło się w grudniu 1845 r., strona kościelna przedstawiła zarzuty, iż władze świeckie na terenie Cesarstwa Rosyjskiego i Królestwa Polskiego utrudniają lub nawet uniemożliwiają biskupom zarządzanie seminariami diecezjalnymi, tak jak to określał Sobór Trydencki. Cesarz zaprzeczył tym stwierdzeniom i mocno podkreślił, że to wyłączna wina biskupów, jeśli nie podporządkowują się tym normom prawa kościelnego. Jak oświadczył cesarz, nie pragnie on nic innego, jak tylko tego, by biskupi zarządzali swoimi seminariami w sposób wolny i nieskrępowany, a to tylko wina biskupów, że nie chcą używać tej wolności, którą posiadają¹¹². Były to jednak nieprawdziwe

¹⁰⁹ TENŻE. *Mianowanie i przenoszenie księży*. s. 14.

¹¹⁰ M. LORET. *Watykan a Polska 1815-1832*. Maj 1913 s. 4.

¹¹¹ WÓJCIK. *Rozwój seminariów trydenckich*. „Prawo Kanoniczne” 21:1978 nr 3-4 s. 143.

¹¹² S. OLSZAMOWSKA-SKOWROŃSKA. *Le concordat de 1847 avec la Russie d'après les documents authentiques*. W: *Sacrum Poloniae Millennium*. T. 8-9. Rzym 1962 s. 499. Por. BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1 s. 553.

stwierdzenia cesarza, gdyż regulamin seminaryjny z 1845 r. sporządzony przez władze świeckie, faktycznie ograniczał władzę biskupów nad seminariami. Mimo to, jednak został zaakceptowany przez biskupów i administratorów diecezji¹¹³. Natomiast w konkordacie z 1847 r., w artykule XXI stwierdzono, iż do biskupa należy naczelne kierownictwo co do nauczania, nauki i karności kościelnej we wszystkich seminariach jego diecezji, według norm ustalonych przez Sobór Trydencki i dalej w artykule XXVIII określono, że program studiów będzie układany dla seminariów przez biskupów¹¹⁴.

Uniwersalne prawo Kościoła nakazywało tworzenie seminariów diecezjalnych niezależnych od władzy świeckiej. Rząd rosyjski dążył natomiast do sprawowania pełnej kontroli nad tymi ośrodkami kształcenia duchowieństwa. Wprawdzie Rosjanie zobowiązywali się w konkordacie i umowach dwustronnych do zapewnienia niezależności seminariom, jednak w praktyce nie dotrzymywali tych zobowiązań. Była to ze strony władz działalność nieprawna, ale milcząco tolerowana przez Stolicę Apostolską. W kontaktach na szczeblu dyplomatycznym Stolica Apostolska wielokrotnie wyrażała swoją dezaprobatę, ale nie odnosiło to żadnego skutku. Ingerencja dokonywana przez władze świeckie w działalność seminariów duchownych miała też miejsce w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Biskupi diecezjalni musieli jednak akceptować ten stan rzeczy. Oprócz wyżej opisanych utrudnień władze świeckie zmuszały też duchownych do składania przysięgi na wierność carowi rosyjskiemu, która nie była uznawana przez Stolicę Apostolską¹¹⁵.

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej urząd oficjała lub sędziów surogatów wiązał się z posiadaniem rozległej władzy. Biskupi diecezjalni lub administratorzy diecezji z reguły przekazywali im także pełnomocnictwa otrzymane ze Stolicy Apostolskiej, wyjątkowo

¹¹³ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1 s. 460-553.

¹¹⁴ *Tamże*. s. 585.

¹¹⁵ *Tamże*. s. 585-591. Dnia 9 (21) sierpnia 1867 r. namiestnik Królestwa ogłosił polecenia cara dotyczące składania przysięgi przy nominacjach. Forma przysięgi miała być podobna jak w Cesarstwie. Nową przysięgę przy obejmowaniu stanowisk byli obowiązani składać: arcybiskup metropolita warszawski, biskupi i administratorzy diecezji, sufragani, członkowie kapituły, członkowie konsystorza, przełożeni klasztorów oraz proboszczowie i administratorzy parafii prawnie zatwierdzeni na te stanowiska. JEMIELITY. *Mianowanie i przenoszenie księży*. s. 37.

rezerwując sobie pewien określony zakres spraw. Szczególnie widoczne jest to w pierwszej połowie XIX wieku, kiedy biskupi diecezjalni nie zachowywali obowiązku rezydencji we własnej diecezji.

Władza kościelna przy nominacjach na urzędy kościelne była w sposób zasadniczy uzależniona od władz rządowych. Praktycznie nikt nie mógł otrzymać nominacji bez zgody władz cywilnych, nie składając przed objęciem urzędu przysięgi na wierność cesarzowi Rosji. Należy też podkreślić, że przy nominacji proboszczów, biskupi często byli uzależnieni od prawa patronatu.

Zakończenie

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej istniały dwa konsystorzery tzw. generalny i łomżyński. Na czele konsystorza stał oficjał. Biskupi zazwyczaj subdelegowali oficjałom całość uprawnień, jakie sami otrzymywali od Stolicy Apostolskiej. Szeroki zakres uprawnień oficjałów wynikał też z częstych i długich nieobecności biskupa w diecezji. W 1838 r. biskup Straszyński zreorganizował działalność konsystorza, tworząc tylko jeden zwany katedralnym lub augustowskim. Jednocześnie biskup, zmieniając strukturę konsystorza, na miejsce oficjała kierującego pracami konsystorza, mianował dwóch sędziów surogatów. Mieli oni identyczne uprawnienia jak oficjał, z zastrzeżeniem, że mogli mianować na beneficja tylko w czasie nieobecności biskupa w diecezji. Im też biskup przekazał uprawnienia otrzymane od Stolicy Apostolskiej. Władza sędziów surogatów rozciągała się na obszarze całej diecezji.

W ciągu wielu lat diecezja augustowska czyli sejneńska posiadała dwa seminaria duchowne. Jedno w Tykocinie prowadzone przez Księża Misjonarzy, gdzie władza diecezjalna w zasadzie nie ingerowała w obsadzanie stanowisk seminaryjnych ani w sposób funkcjonowania seminarium, pozostawiając to gestii Zgromadzenia Księża Misjonarzy. Drugie seminarium bp Manugiewicz utworzył w 1826 r. przy kościele katedralnym w Sejnach. Biskup w nominacjach personalnych polegał całkowicie na opinii oficjała, ale nominacji dokonywał osobiście. Takie rozwiązanie było zgodne z ówczesnie obowiązującym, uniwersalnym prawem kościelnym. Od 1863 r. nastąpiło połączenie obu seminariów z siedzibą w Sejnach i jednoczesna likwidacja seminarium w

Tykocinie. Miało to związek z kasatą w 1864 r. klasztoru Księży Misionarzy.

W diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej biskupi mianowali dziekanów samodzielnie, chociaż czasami zasięgali opinii konsystorza, gdyż często przebywali poza diecezją i nie znali miejscowych realiów. Wszystkie dekry nominacyjne dziekanów zawierały prawie identyczne zapisy określające ich prawa i obowiązki. Treść dekretów nominacyjnych była podobna do dekretów wydawanych w innych diecezjach.

W diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej przeprowadzano egzaminy konkursowe na beneficja. Przy nominacji proboszczów władza diecezjalna była zależna od tak zwanych „patronów”, którzy posiadali prawo prezentacji biskupowi kandydatów na wakujące beneficja. Biskup nie miał kompetencji nadawania przywileju patronatu, zależało to od osoby uczestniczącej w finansowaniu budowy kościoła i gwarancji ekonomicznej późniejszego jego utrzymywania. Patron lub patroni osobiście prezentowali biskupowi księdza, który był dobrze przygotowany do objęcia urzędu proboszcza lub też wysyłali pisemną „prezentację”.

Przy nominacjach na urzędy kościelne w diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej istniało bardzo duże uzależnienie od władz cywilnych. Rząd rosyjski starał się uzyskać pełną kontrolę nad powierzaniem urzędów kościelnych. Temu celowi miały służyć wydawane prawa państwowe regulujące sposób nominacji na urzędy kościelne, które musiały być respektowane. Dotyczyło to szczególnie nominacji dokonywanych w diecezji przez biskupów.

NOMINATIONS FOR THE CHURCH OFFICES MADE
BY BISHOPS IN AUGUSTÓW
THAT IS SEJNY DIOCESE (1818-1925)

S u m m a r y

Among the church offices in the diocese of Augustów that is Sejny being nominated by the bishops there are officials, deans, parish priests as well as very important are the offices held in the seminaries. The crucial formal-legal element of the mentioned nominations was continuous encroachment of Ru-

ssian authorities. The Holy See tolerated this state of affairs but officially it has never been accepted. Diocesan authority at nominations for the church offices was essentially dependent upon the government authorities. Practically, nobody could receive a nomination without approval of state, without taking before an oath of allegiance to emperor of Russia.

Thum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: diecezja augustowska, diecezja sejneńska, urzędy kościelne

Key words: diocese of Augustów, diocese of Sejny, church offices